

J. M. Zane'in Platon Eleştirisi

Atilla Yayla

Prof. Dr. | Liberal Düşünce Topluluğu Yönetim Kurulu Başkanı

Platon'un Hayatı

Plato (M. Ö. 428 -348) Antik Yunan'da kökleri önemli devlet adamı ve kanun koyucu Solon'a (Tahminî M. Ö. 640-560) kadar giden önemli bir ailenin çocuğuydu. En mühim Antik Yunan şehir devleti olan Atina ile bir başka Antik Yunan şehir devleti olan Sparta arasında yapılan ve Atina'nın yenilgisiyle sonuçlanan Pelopenez Savaşı'nın başlamasından birkaç yıl önce doğdu. Savaş Atina için bir felaket oldu. Savaştan sonra Atina çökme sürecine girdi. Platon'un ölümünden birkaç yıl sonra Atina Makedonyalılar tarafından işgal edildi (Arnhart, 25)

Platon'un iki temel, çok tanınan eseri vardır. *Republic* ve *Laws*. *Republic* Türkçeye genellikle *Devlet* olarak çevrilir ama *Cumhuriyet* olarak da çevrilmesi mümkündür. *Devlet* esas itibariyle adâlet kavramının tartışılması etrafında döner, ama kitapta Sokrates'in ağzından bazı Antik Yunanlılarla yapılan tartışmalar Platon'un insan doğası ve toplum hakkındaki görüşlerini de kapsar.¹

Platon'un kaleme aldığı mektup, risale, diyalog gibi şeylerden bazıları özellikle büyük siyasî eser olarak kabul edilmektedir. Bunların ilki Devlet'tir. Diğerleri ise siyasette eğitimin rolü hakkındaki Gorgias, hocası Socrates'in yargılanmasını ve idamını ele alan Apology, Criton ve Phaedo ile ustalık dönemi eseri sayılan Yasalar'dır.

Platon "adâlet nedir?" sorusuyla başlar. Bu soruya tartışmada çeşitli cevaplar verilir. Bir cevap "Adâlet güçlünün çıkarınadır" der. Plato güçlünün

çıkarının yerden yere ve zamandan zamana değiştiiğini, oysa adaletin daima sabit olması gerektiğini söyleyerek karşı çıkar. Güçle adâlet özdeş değildir, gücün uygulanmasının daima kendi meziyetlerine dayanarak yargılanması gerekir ve adâlet fikrinin temel fonksiyonu bu yargılamaya zemin sağlamaktır. Dolayısıyla, adâletin tesisi için gücün uygulanması gerekir.

Platon adâlet idealinin somutlaşması için, kendisinin özelliklerini tasvir ettiği ideal devlete, polise bakmak gerektiğini düşünür. Adâlet insanın, insan ruhuyla harmoni içinde olan bir özelliğidir. Polis'i incelemek bu harmoniyi anlamaya yardımcı olur. İdeal devlet âdil devlettir. Âdil devlet kesin hatlarla birbirinden ayrılabilir, her biri kendine mahsus meziyetlere sahip, hepsi yerli yerinde kalması gereken sınıflardan müteşekkildir.

Platon ideal toplumda üç ana sınıf olabileceğini düşünür: Yöneticiler-koruyucular, askerler ve üretim işleriyle meşgul olanlar. Platon bu sınıflar arasındaki toplumsal ve kaçınılmaz olarak siyasal hiyerarşiyi altın, gümüş ve bakır arasındaki metal hiyerarşisine benzetmeyle açıklar ve pekiştirir. Sınıflar aynı zamanda insan ruhundaki erdemlerle/meziyetlerle de ilişkilidir. Rasyonel olan –yani yönetici- hükmeder/emreder; cesur olan –yani asker- saldırır; iştahlı olan –yani üretici- arzu eder. Rasyonel olan akılla, cesur olan cesaretle, sükûnet arzu etmekle, istemekle bağlantılıdır.

“Platon, her bir kişi için bir tane, yalnızca bir tane uygun rol olduğunu kabul eder. İnsanların bir kısmı yönetici olmak için doğar, diğerleri de çalışmak için. Doğru devlet, bu uzmanlık ilkesi, ekonomik işbölümü ilkesi üzerine kuruludur. Bu nedenle yurttaşlar, kişisel arzularını daha üst akla tâbi kılmalıdır ve kamunun iyiliği için kendilerine söylenen şeyleri yapmalıdırlar” (Tannenbaum – Schultz, 65).

Platon'un düşünceleri genellikle *Devlet*'teki görüşlerine ağırlık vererek incelenir. *Devlet*'te düşünürün ana konusu adâlettir. Adâletin değişik tanımları uzun uzun tartışılır. Sokrates'in ağızından konuşan Platon, muarızlarının adâlet anlayışlarını tek tek çürütür. Sonunda adaletin sınıfların, akıllı koruyucuların sınıflar arasındaki ahengin sağlandığı durum olduğunu söyler. Ancak, bu tablonun en önemli parçası filozof kraldır. Bilgi erdemdir. Bilgi güçtür. Filozof bilgiye sahiptir ve hakikate ulaşmıştır. Filozofun toplumdaki öncü yeri ve rolü tartışılmaz. R. Scruton (1996, 418) Platon'un bu yaklaşımının tarihi gerçekliğin bilgisine ve sınırsız güce sahip bir öncü parti öngören Leninizm ile ilişkilendirildiğine işaret eder.

Plato tam adâlete dayanan toplumun korunması için koruyucu sınıfa özel bir yaşama biçimi öngörür. Ailenin ve özel mülkiyetin kaldırılmasını, sanat

ve edebiyata sansür getirilmesini, kadın ve erkeğin bir anlamda eşit muameleye tabi tutulduğu sıkı bir eğitimi öngörür (Platon 2012, 167-8). Genel kanaat Platon'un bu toplum modelini geliştirmesinde Atina için dönüm noktası teşkil eden Pelopenez Savaşı'nda totaliter Sparta'ya yenilmesi etkili olmuştur. Platon Sparta'daki sisteme öykünmüştür.

Platon'a göre bir devlet yönetme otoritesi filozoflara verdiği zaman adâletli olur. Filozof krallar, sahte filozof olan Sofistlerin yaptığı gibi, iktidarı kendileri için değil bir tehlikeyi defetmek için isterler. Bu, eğer onlar yönetmezse onların daha alt düzeydeki insanlar tarafından yönetilmesi ve bu yüzden doğru devletin kurulamayacak olmasıdır. Filozof-krallar bunu fark ettikleri için yönetirler (Tannenbaum - Schultz, 65). Platon'a göre yöneticinin meşru siyasal iktidar hakkı mutlaktır. Mutlak iktidar hakkının haklılaştırılması yöneticilerin hem tabiatından hem de aldıkları eğitimden kaynaklanır (Tannenbaum - Schultz, 66).

Platon'un organik toplum anlayışının il teorisyenlerinden olduğunu belirtmek gerekir. Platon'un organik toplum anlayışına göre, bireyle toplum arasında organla vücut arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki vardır. Organ (mesela karaciğer) nasıl ki vücuda karşı hak ileri süremezse birey de topluma karşı hak ileri süremez.

Yasalar ile Devlet arasında bazı farklılıklar vardır. Devlet'te bahsi geçmeyen anayasal meseleler, Platon'un ustalık dönemi çalışması olan Kanunlar'da yer alır. Plato burada koruyucu sınıf için öngördüğü ilkel sınırlı komünizmden vazgeçer. Ancak, sadece Platon'da değil tüm antik Yunan felsefesinde eksik olan özgür/otonom birey fikir yine yoktur. Sistem sınırlı oligarşidir. Her birey, bir parçası olduğu devlete tâbidir. Hukuk bugün bildiğimiz anlamda hukuk olmaktan ziyade aklın ürünü olan ve hayatın her alanını kontrol ve regüle eden bir kurallar demetidir. Bireyi şekillendirecek eğitim modeli yerli yerindedir.

Devlet'ten *Yasalar*'a Platon'un görüşlerinde değişiklikler olmakla beraber her iki kitapta da tasvir edilen modeller totaliter eğilimlere sahiptir. Bireyi bütünü içinde eriten, devletin öncülüğünde yaratılmış ve korunmakta olan, bütünleşmiş toplum. Bilgeliği dolayısıyla otoritesi tartışılmaz bir liderlik.

Şüphe yok ki, Platon Batı siyasal düşüncesinin en önemli düşünürlerindedir. Bazı siyasi düşünce tarihi uzmanları tüm Batı siyasal düşüncesinin Platon'a düşülen dipnotlardan daha fazla bir şey olmadığını söyler. Örneğin, *Devlet* Batı siyasal düşüncesinin bir klasiğidir (Tannenbaum - Schultz, 59). Daha sonra gelen bazı filozofların çapı, ufku ve düşünceye katkısı dikkate

alındığında bu konumlandırmada bir miktar abartı olduğu söylenebilir. Buna rağmen, Platon ihmâl edilebilecek bir düşünür değildir. Bugün, neredeyse felsefenin her dalında ele alınan bir yazardır. Felsefeyle, özellikle de siyaset felsefesiyle ilgilenen kimseler ise ister istemez Platon ile ilgilenmek zorundadır.

Platon'un fikirleri taban tabana zıt yorumlara tabi tutulabilmektedir. Başta F. A. Hayek (1944) ve K. R. Popper (1945) gibi totalitarizmin entelektüel köklerini Plato' da bulanlar da, modern insanın kurtuluş reçetesine gidecek ipuçlarını Platon' da bulanlar da var.

Hukuk tarihi kitapları okurken John M. Zane'in *The Story of Law*² adlı muazzam çalışmasıyla karşılaştım. Zane bir pratisyen hukukçu ve büyük bir zekâydı. 1863'te Illinois'te hukuk ve siyaset çevreleriyle güçlü bağları olan bir ailede doğdu. Erken yaşlarda hukuk tarihine ilgi duymaya başladı. Genç yaşlarda Latince'ye ve hukuk Fransızcasına hâkim oldu. Lisans öğrenimini 1884'te Michigan Üniversitesi'nde tamamladı. 1888'den 1899'a kadar Utah'da avukatlık yaptı. Baro' da önemli görevler aldı. 1990'da Chicago'ya taşındı. Bu şehirde yayınlar yapmaya başladı. İlk kitabı bankalar ve bankacılık üzerineydi. Bu kitap kırk yıldan uzun bir süre ABD'de federal ve federe mahkemelerde atıf yapılan bir kaynak oldu.

2. Kitabın orijinali 1927'de New York'ta yayınlandı. Ben Liberty Fund (İndianapolis) tarafından 1998'de yapılan ikinci baskıyı okudum.

Zane hukukçuluk mesleği yanında kısa bir süre Northwestern Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile Chicago Üniversitesi'nde dersler verdi. Pratiğin içinde olması bilimsel çalışmaları ihmâl etmesine yol açmadı. 1992' de *Harvard Law Review*'de beliren madencilik üzerine bir makale ile başlayarak sonraki otuz yıl boyunca öncü dergilerde önemli makaleler yayımladı. En büyük eseri olan *The Story of Law*'da Neolitik çağdan 20. Yüzyıl'a kadar hukukun doğmasını ve şekillenmesini anlattı. Kendi ifadeleriyle, hukukun neden bugünün insanları arasında ne ise o olduğunu açıklamaya çabaladı.

Kitabın yayınlanmasının üzerinden neredeyse bir asır geçti. Yeni bilgiler ve olgular ortaya çıktı. Hukuk tarihiyle ilgili bilgi ve belge birikimi arttı. Buna rağmen, kitap önemli bir bilgi ve etkileyici yorumlar demeti olarak okunmaya değer. Bu yazıda beni asıl ilgilendiren ise, Zane'in Platon hakkındaki değerlendirmeleri. Kitabın bu kısmının diğer kısımlarından daha kalıcı olduğuna inanıyorum. Bunun sebebi yazarın sadece hukukla sınırlı kalmayıp siyaset felsefesi tartışmalarına da girmesi.

Atina'da Hayat ve Platon

Zane, Platon'u, doğal olarak, Antik Yunan'daki siyasî ve hukukî düşünce birikimi ve geleneği içine yerleştiriyor. Yunanlılar barbar Aryanlardan siyasî ve hukukî fikirler, gelenekler ve kurumlar devralmışlardı. Onları önemli ölçüde geliştirdiler. Hukukun özellikle teorisinde nispeten daha gelişmiş fikirlere sahiptiler.

Antik Yunan'da bir kanunun, somut bir hüküm değil bir kural olması gerektiğini biliyorlardı. Ancak, mahkemelerde işleyiş tersineydi (Zane, 110, 136). Mahkemeler genel kurallara göre değil, her vakanın kendi özelliklerine göre karar veriyor, bir başka deyişle her seferinde özel bir kural oluşturuyordu.

Antik Yunan özgürlük fikrinden de habersizdi. En önemlisi, bireyin devlete karşı korunması gereken haklara sahip olabileceği fikrinin bilinmemesiydi. Yazarlar, düşünürler devletin bağımsızlığı fikrine işaret ediyordu. Birey devletten bağımsız ve devlete karşı korunaklı değildi. Bireyin birey olarak bir değeri yoktu. Siyasal otorite birey karşısında çok üstündü.

Atina siyasal sistemi eşitliğe ve eşit siyasî katılıma dayanmıyordu. Siyasal haklar yalnızca vatandaşlara tanınmıştı. Atina demokrasisi görünürde demokrasiydi ama aslında bir yöneten sınıf demokrasisiydi. Atina doğumla ve tevarüsle Atinalı olan bir vatandaşlar kitlesi tarafından yönetildi. Bu insanların sayısı hiçbir zaman otuz bin kişiyi aşmadı, genellikle yirmi binin altındaydı. Tüm vatandaşlar Meclis (Ekklesia) toplantılarına katılma hakkına sahipti. Ama nadiren altı binden fazla kişi toplandı. Vatandaşlar grubunun homojenliğini bozacak vatandaşlık kabullerine asla izin verilmedi (Zane, 105). Oturma iznine sahip ve hür bireyler vatandaş kabul edilmedi. Vatandaşların ve hür yabancıların hemen altında sayıca daha kalabalık olan köleler vardı. Yabancılar ve köleler tüm el sanatlarını icra etti, imalâtı, almayı ve satmayı, emek harcamayı gerektiren işleri yaptı. Bu işlerle meşgul olmak Atina vatandaşları için aşığılıyıcı bir durum olarak görünüyordu (Zane, 106).

Atina demokrasisinin dogması her vatandaşın her hükümet görevini ifa etmeye yetkin olduğuydu. Orduyu ve donanmayı idare edecek generaller hariç kamu görevlileri kura ile belirlenirdi. Generalleri Meclis (Assembly) seçmekteydi.

Platon Atina'nın gerileme ve yenilgilere uğrama döneminde yaşadı. Doğuştan ve mizaç bakımından aristokrattı. Etrafta gördüğü şeylerden kaygılanmaktaydı. İnsanların kendi kendilerini yönetmeye yetersiz olduğu inancıyla, eskiye bir dönüş istedi. Kendisini olan bitenin dışında görmeye meyilliydi. Durumunu şiddetli rüzgârlardan korunmak için bir duvarın arkasına sı-

ğınan bir kimseyle kıyaslıyordu. Ona göre kurumsal ilişkilerde yer almak imkânsızdı. Sıradan vatandaşı, biraz felsefe bilmeyi istiyor olsa bile, patronunun kızıyla evlenerek biraz refaha kavuşan ve kendini beğenen bir tamirciyle kıyaslardı (Zane, 137).

Etrafta gördüğü kaostan tabiata döndü, izlediği hukuku bir doğal adâlet arka planıyla irtibatlandırmaya çalıştı. Platon, kafasında bu fikirlerle, bir ideal devlet için bir kanunlar sistemi geliştirmeye teşebbüs etti. Syracuse tiranı Dion'un talebiyle Syracuse'e (Sicilya) bir kanunlar sistemi kurmaya gitti. Yaşlı Dionysius Platon'un çalışmalarından öylesine rahatsız oldu ki, Platon'u köle olarak sattı. Düşünür kölelikten fidye ödenerek kurtulabildi. Sonraki yıllarında ikinci defa Syracuse'e bir kanun yapma macerası için gitti ve kaçarak hayatını kurtarabileceği berbat bir ortam yarattı (Zane, 138).

Platon'un Temelsiz, Çelişik ve Uygarlık Karşıtı Fikirleri

John M. Zane'e göre Platon insan hayatını yöneten pratikler ve durumlar hakkında hiçbir fikre sahip değildi. Kafasındaki ticaretin insan cinsinin talihi-ni geliştirmekteki muazzam etkileriyle ilgili bir genel fikri asla oluşturamadı. Ticaret milletlerin sağlığıdır. Ticaret dürüstlüğe, âdil davranışa, karşılıklı anlayışa, fikir selâmetine ve sıhhatine, diğerlerine müsamaha göstermeye, insanlar arasında barışa, sermaye birikimlerine, iş bölümüne, hayatın kolaylaşmasına, hayatın konforlu olmasına ve zevkli hâle gelmesine, zihnî çalışma zevkine, âdetlerin ve tarzların iyileşmesine yol açar ve böylelikle uygarlığın büyük kısmını oluşturur. Platon toplumu, ilkel tavırların ve kurumların ege-men olduğu, paranın bulunmadığı, köleler hariç hiç kimsenin çalışmadığı, vatandaşların güneşte yatıp günlerini erdem, adâlet ve iyi üzerine Sokratik tartışmalarla vaktini geçiren bir varlığa dönüştürmeye teşebbüs ediyordu (Zane, 138).

Platon zamanında ticaret hukukunun en önemli hukuk dalı olduğu, hatip Demosthenes'in dediği gibi, ticarî hukukun tüm Yunanistan' da aynı olması tarafından kanıtlanmış bir gerçektir. Ticaretin büyük bir kötülük olduğunu düşünen Platon ideal devletinin yeri olarak, ticaret yapılamaması için, sahilden uzak yerleri seçti. Kara ticareti her yöne iyi yollar olmaksızın yapılamaz. Maliyetler hakkında hiçbir fikri olmayan Platon geniş bir ülkenin her istikamette yollar inşa edebileceğini düşündü. Atina'nın organizasyonun temelinde hangi güçlüklerin yattığını hiç anlamamıştı. Atina'nın köle statüsündeki kitlevî ücret ödenmeyen emek gücü ona asla ilerleme yolunda bir engel olarak gözükmedi. Onun nazarında kölelik öylesine normaldi ki, kabul ettiği doğal hukukun bu durum hakkında ne diyeceğini merak etmedi. Oysa

kendisini köle olarak satılmasının bu hak edilmemiş talihsizlik hakkında onu biraz olsun düşünmeye sevk ve teşvik etmiş olması gerekirdi (Zane, 138 -9).

J. Zane'in Platon'un fikirleri hakkında tespit ve tahliller yaparken temas ettiği ilginç bir nokta, filozofların hukuk yapmadaki yetersizlik ve başarısızlıkları. Bu ilginç yazarın belirttiğine göre, Platon, bütün bu sınırlılıklarına rağmen, şöyle dedi: "Filozoflar kral veya krallar filozof olana kadar, devlet kötülüklerinden asla vazgeçmeyecek."

Hiç şüphesiz, Platon "filozoflar" derken Platoları kastetmekteydi. Bu tavır Alman şair Goethe'nin Roma'ya vardığı zaman "Burada kendi dehama tapıyorum" derken yansıttığı sıkı kibrin hemen hemen aynısını yansıtmaktaydı. Zane, Plato'nun bu bir filozofun iyi kanunlar yapabileceği varsayımında acıklı bir taraf olduğuna işaret etmekte: Platon'un Syracuse'deki çifte deneyiminden bir ders almamış olması.

İyi bir kanun yapmak birçok çağa yayılmış birikmiş yanlışları, hataları ve yoğun çabaları gerektirir. Buna rağmen bir filozof veya yasa koyucu bir tam sistemi birkaç saat içinde değiştirebileceğini zanneder. Platon'dan çok daha bilgili olan J. Locke küçük bir Amerikan kolonisi için hukuk sistemi kurmaya teşebbüs etti. Sonuç, bir avuç tatbik edilemez saçmalıktı. Faydacılığın kurucusu, kanun geliştirici J. Bentham dünyadaki tüm hukukları bildiğini sanma yanlışlığına düştü. Hem Mısır Hıdivine, hem yeni özgürleşmiş Güney Amerika Cumhuriyeti'nin "vahşi yerli ayak takımına", hem ABD'nin herhangi bir eyaletine hem de diğer her politik topluma uyacak bir anayasa geliştirdi/tertip etti. Birçok filozof, Platon gibi, Tanrının ve tabiatın onları yasa koyucular olarak tasarladığını düşündü. Fakat hepsi yanıldı (Zane, 139).

Platon fikirlerine, kanaatlerine ziyadesiyle güvenmekteydi, bu yüzden iddialı olmaktan çekinmedi. Devlet adlı eserinde birinci sınıf (en iyi), Kanunlar adlı eserinde ikinci sınıf ikinci en iyi devletin teorisini geliştirdi. Buna rağmen, Platon daha çok Devlet' teki fikirleriyle anılmaktadır. Bu eser, yaygın görüşe göre, öncü bir ütopyadır. Aynı zamanda, birçok sosyalist tez ihtiva etmektedir. Zane'in haklı olarak işaret ettiği gibi sosyalistler; kadınların ortaklığı, cinsel ilişkilerde serbestlik ve devlet bakım evlerinde büyüyen çocuklar fikrini Platon'dan almış olabilir. Atina'nın rakibi Sparta'da ahlâkî değerlerin gerçekleştiği ortam Platon üzerinde bir çeşit büyülenme tesiri meydana getirdi. Platon'un Devlet'indeki yönetici filozoflar heyeti her günün filozofları öldürme veya köle olarak satma açık sezonu olacağı bir siyasî yönetim biçimi yaratacağı (Zane, 139).

Kanunlar Platon'un ikinci en iyi devletinin özelliklerini belirledi. Platon bu eseri yaşlılık çağında hazırladı. Kitapta yaşlılık gevezeliğinin sergilendiği yerler var, fakat Platon kitaptaki diyalogları Sokrates' in sırtına yıkmayacak kadar âdil. Zane'e göre *Kanunlar* üzerine yazanlar onu okuyanlardan çoktur ve bu bakımdan kitap T. Hobbes'un meşhur kitabı *Leviathan*'a benzer (Zane, 139). Hukuk hakkında hiçbir kavrayışı olmayan, Platon'un sistemini değerlendirecek hiçbir tecrübe zaviyesi bulunmayan dil bilimciler, klasik yorumcular ve bilimciler *Kanunlar*'dan derin biçimde etkilendiler. Uygarlığın özelliklerinden hiç haberi olmayan birçok basit kişi de *Kanunlar*'ın tesiri altında kaldı. Fakat kitapta gerçekten değerli hiçbir şey yoktur (Zane, 140).

Kitap üç kişi arasında bir diyalogdur. Konuşkan bir Atinalı, ahmak bir Spartalı ve budala bir Giritli ile sohbet eder. Atinalı sohbet arkadaşlarını küçümsemektedir ve onlara ilkokul öğrencilerine ders veren bir öğretmen edasıyla ders verir gibi konuşmaktadır. Spartalı ve Giritli mutlak bir saygı içinde Atinalıyı dinlemektedir.

Platon'un *Kanunlar*'daki ikinci en iyi devleti, elbette bir şehir devletidir. Bu devlet 5040 aileden oluşur. Platon bu sayının büyüklü olduğunu söyler, çünkü 1'den 10'a kadar her sayı tarafından bölünebilmektedir. Her hanede 5 kişi bulunacak ve toplam nüfus 25,200 olacaktır. Şehir nüfusu, nüfus artışının doğum kontrolüyle engellenmesi veya artan nüfusun başka bir yere koloni olarak gönderilmesi yoluyla dengede tutulacaktır. Toprak eşit parçalar hâlinde ailelere dağıtılır. Topraklar terkedilemez ve boş bırakılamaz. Bir dul, Hebrew (Yahudi) geleneğinde olduğu gibi, ölen kocasının en yakını bekâr erkeği kendisiyle evlenmeye çağırabilir. Bütün bu hususlar orijinal Aryan barbarlığından kopyalanmıştır. Atinalılar bu sistemi uzun süredir unutmuştu ve Platon onları Solon'un ilga ettiği, çöpe atılmış kurumlar üzerine yerleştirmeye çalışıyordu.

Platon bu modası geçmiş türden organizasyonun üzerine, Atinalı memurun kullanılmamış bir eski türü olan muhafızları yerleştirir. Bu hukuk muhafızları seçilecektir. Platon, Atina sistemindeki kötü her şeyi hatasız şekilde seçer. Gençlere ders/talimat vermeye alışkın bir öğretmen gibidir. Olgun/ye-tişkin insanların kanun tarafından bir şeyi yapmaları söylendiği zaman onu yapacakları naif inancına sahiptir (Zane, 141).

Filozoflar tarafından yapılan bundan büyük bir hata asla olmamıştır. Kanuna, genel olarak halkın sağduyusu tarafından onandığı takdirde uyulacaktır, fakat geniş bir azınlığın yanlış olduğunu düşündüğü ve uymayı reddettiği bir kanun, ancak insanlar onun lehine genel bir anlaşmaya ulaştığı zaman fiilen kanun olacaktır. Hiçbir şey sürekli ve her anı kapsayan regülasyonlardan daha gülünç değildir. Platon cinsel ilişkiler için bile regülasyonlar ya-

par. İşitilecek müziğin ve yararlanılacak melodilerin, vasıflı insanlar tarafından seçildikten sonra, kanunda belirtilmesini ister. Tehlikeli bir sınıf olarak gördüğü şairler üzerinde sansür olacaktır; hem de gençliğinde şair olmasına ve birçok şiir yazmasına rağmen. Biri çocuklardan, diğeri genç erkeklerden, üçüncüsü otuz ile altmış arasındaki daha yaşlı erkeklerden kurulacak halk koroları olacaktır. Bu korolar, bir moral ders aşılama için “en mutlu en mesuttur” şarkısını söyleyecektir. Şarap içmek özel hâller dışında yasaklanacak, gençlerin şarap içmesine hiç müsaade edilmeyecektir (Zane, 141).

Plato'nun insani gelişme teorisine göre, büyük bir tufandan sonra, ne zengin ne fakirin bulunmadığı, insanların savaşı bilmediği, daha sonraki hâllerinden daha âdil ve mülayim olduğu bir durum vardı. Bu insanların kanunları yoktu, aralarında özel bir ilişki olmadan kayalık yerlerde, dağlarda yaşamaktaydılar. Bu durumda herkes kendi davasının yargıçtı.

Platon'a göre ilk beşerî birim aileydi. Ayrı ayrı yaşamakta olan aileler birbiriyle ilgisizdi. Ancak, zamanla aileler birleşti ve Rousseau' nun sosyal sözleşmesi gibi olduğunu varsayabileceğimiz bir tür sosyal anlaşmayla devletleri oluşturdu. Hemen hemen iki bin yıldır zeki insanlar tarafından toplumun bu şekilde başladığı kabul edilmiştir. Bu görüş orijinal altın çağ rüyasına aittir.

Platon, iyi ile kötü arasında nasıl seçim yapılacağını bilmeyen vatandaşın devlette hiçbir otoriteye sahip olmamasını ilk prensibi olarak ilân eder. İlginç şekilde, o zamanlar Atina'da bu ilke bir insanın deli olup olmadığını belirleme standardıydı. Dolayısıyla, Platon'un ilkesi hiçbir deli insanın devlette herhangi bir otoriteye sahip olmaması önermesine iner. Bu gayet uygun görünüyor. O zaman Atina'da yürürlükte olan hukuka göre, iyiyi kötünden ayıramayan insana bakmak üzere bir vasinin atanması söz konusuydu. Atina hukuku kesinlikle Platon'un fikrinden daha doğrudu, zira Platon sadece kişinin göreve seçilip seçilemeyeceğini görmek için bir tetkik yapacakken, Atina hukuku o kişiye bakmayı öngörmekteydi.

Zane Platon eleştirisinde filozofun zamanın totaliter yapılanması olan Sparta'ya hayranlığına da işaret etmekte. Platon Sparta'ya saygı duyar ve Perslilerle Atinalıları eleştirir. Öngördüğü regülasyonların bazıları Sparta'dan alınmıştır. Platon Sparta'yı överken ticarete ve deniz gücüne karşı önyargısını sergiler. Devletinde gemicilikten, ticaretten, satıcılıktan, hancılıktan, gümrüklerden, madenlerden, borçlardan ve tefecilikten kurtulduğunu ve bir çiftçiler, çobanlar ve aracılar toplumu için yasalar yaptığını söyler. Evlilik kanununu bir filozof gibi düzenler. Kolay boşanmaya bir itirazı yoktur. Bekârlığı en ağır şekilde vergilendirilen lüksler arasına koyar. Bir adam evlenmeli ya da yıllık bir para cezası ödemelidir (Zane, 142).

Platon, çoğu kanunun ikna edici bir girişe (takdime) sahip olması gerektiğini, çünkü iknanın zordan daha iyi olduğunu söyler. Zane bu yaklaşımı akılcıca bulur, takdir eder. Ancak, Platon'un zora dayanarak ayakta tutulabilecek önerilerine işaret etmekten geri kalmaz. Platon'un devletinde hiç kimse servet yapmayacaktır, çünkü kazanç getirecek bütün meslekler özgür insanlara yasaklanacaktır. Platon'un ideal devletinde köleliğe bir itiraz yoktur; köleler süflî işleri yapacaktır.

Başka birçok filozof gibi Platon da paraya karşıdır. Para neredeyse tüm kötülöklere sebep olur. Bu yüzden onun ideal devletinde altın ve gümüş bulunmaz. Vazgeçilmez aile mülkleriyle ve onların nasıl geliştirileceğiyle ilgili birçok şart öngörür. Zane Platon'un hayatı boyunca muhtemelen bir çiftlik işletmediğini belirtir (Zane, 142). Bütün bunlar Platon'un iktisadi hayatın işleyişi hakkında bir kavrayışa sahip olmadığını göstermektedir. Seçilmiş yarıçılar toplumu mülkiyetlerine göre dört sınıfa bölecek ve onları kayıt altına alacaktır. Hissesinden daha fazla mülke sahip olan kişinin fazlalığı müsadere edilecektir (Zane, 143).

Platon, evlilik biçimleri ve evlenme seremonileri hakkında epeyce şey söyledikten ve dışı cinselliği üzerine sert yorumlar yaptıktan sonra çocuklara gelir. Devlet çocukların eğitimini regüle eder. Hatta çocukların oynayacağı oyunları da regüle eder ve bu oyunlara değiştirilemezlik statüsü verir; çünkü oyunları değiştirebilmeleri çocukları büyüdüğü zaman kanunlarda değişiklik arama eğilimine iter (Platon 213 vd, 237 vd.). Plato kızların da silah kullanacak şekilde yetiştirilmesini öngörür. Eğitim bakımından erkek çocuklarla kız çocuklar arasında ayırım yapmaması bazı yorumcuların Platon'u eşitlikçi filozoflar arasına yerleştirmesine yol açtı. Ancak bu eşitlik Platon'un totaliter bir eğitim modeli isteği görmezden gelinirse bir değer taşır. Başka bir deyişle, Platon'un, tüm çocukları ideal devletin bir tür kölesi olarak eğitmeyi hedefleyen eğitim sistemi içinde erkeklerle kızlar arasında fazla ayırım yapmamasının bir kıymeti olduğu, tartışmaya açıktır.

Platon tapınak soygununa en kötü suç olarak muamele eder ve onun para cezası, hapis veya ölümlle cezalandırılmasını ister. Onun peşinden ihanet, ihanetin peşinden hırsızlık gelir. Platon sonra hem zarar görenin nasıl tazmin edileceğini hem zarar verenin nasıl ıslah edileceğini tartışır. Bir dava/duruşma bile eğitici olacaktır. Bir deli bir zarardan sorumlu olabilir ve tüm hasarı/zararı tazmin edebilir, fakat Platon delinin nasıl ıslah edileceğini söylemeyi ihmâl eder. Adam öldürme konusunda Atina hukukunu benimser. Cinayete kurban gidenin en yakınının davacı olacağını öngören ilkel kanunu benimser, o kişinin davacı olmazsa beş yıl sürgün cezası alacağını ekler.

Platon'da bir tuhaf regülasyon, kırk yaş altındakilerin bir kamu görevi hariç yurtdışına gitmesine müsaade edilmemesidir. Öyle görünüyor ki Platon seyahatin insanın kırk yaşına ulaşana kadar dayanamayacağı yozlaştırıcı bir tarafı olduğunu düşünmektedir. Platon aynı zamanda yaşı yetmiş aşmış hiç kimsenin kamu görevi almaması gerektiğini düşündü (Zane, 145).

Kanunlar'da devletin vatandaşlarını bu hâle getirmek için yapması gerekenlerle ilgili epeyce malzeme var. Tanrılara inancı haklılaştıran uzun bir pasaj da mevcut. Bununla beraber, Platon'u yeterince okuyanlar onun sıradan tanrılara bir inancı olmadığını bilir. Platon gerçekten bir ilaha, evrenin Ahlâkî Yöneticisi'ne inandı. Fakat bütün ihtirasları ve suçlarıyla Olympos' ta oturan tanrılara en küçük bir sempatisi ve inancı yoktu (Zane, 145).

Zane'in Değerlendirmeleri

J. Zane, Platon'un temel görüşlerini özetledikten sonra, hem bu görüşlere hem de onlar üzerinden insanlığın ve uygarlığın durumuna ilişkin değerlendirmeler yapıyor. Bu arada, kitabın 20. Yüzyıl başlarında yazıldığı göz önüne alınırsa, daha sonra başka filozoflar tarafından etraflıca incelenecek görüşler de ortaya koyuyor.

Zane'e göre, Platon'un ikinci sıradaki devleti ve bu devletin kanunları bir imkânsızlıktır, asla gerçekleştirilemez. Böyle bir rejim bu dünyada hiçbir insan toplumunda mümkün olmamıştır. Platon'un tavrı esas itibarıyla olgunlaşmamış zihinlerle meşgul olan okul öğretmeni tavrıdır. Yetişkin insanlar asla bu şekilde yönetilemez. Platon kendisinin sabit iyi ve kötü fikirlerinin gelecekte aydınlanmış insanlar tarafından kabul edilmeyeceğini hiç akıl etmemiş görünüyor. Değişen bir dünyayla birlikte değişen, gelişen bir dünyayla birlikte gelişen ahlâkî fikirler izafî kavramı Platon'un hayal gücünün ötesindeydi (Zane, 145). Fakat Platon'un da paylaştığı, sabit ve değişmez, ilahî akıl düşüncesiyle birlikte doğmuş hukuk ilkeleri fikri nesiller boyunca hukukî düşüncüyü etkiledi, yönlendirdi. Yunan düşünürleri hukukla ilgili fikirlerde üretkendi, fakat bu fikirler daha çok tecrübesizliğin ürünüydü. Fiiyatta kanunlar onların durumu açısından hayli mümkündü. Yunanlıların hukuka bağlı siyasî yönetime bir nebze olsun yaklaşmasını dahi engelleyen onların hukuk idaresindeki kabiliyetsizliği idi (Zane, 145).

Bütün bu eleştirilerine rağmen, Zane, Antik Yunan'daki bazı uygarlık kazanımlarına da işaret ediyor. Atinalılar özel mülkiyet hukuki olgusunu geliştirmişti. Tüm Yunanistan' da, büyük ticaret merkezleri Atina ve Korint dışında, ilkel toplumların mülkiyet kavramları baki kaldı. İlke toplumda aile ve kabile

grubu içinde, her günkü işler dâhil, her şeyin birlikte yapılması gerektiği düşünülür. Bütün mallar mülkler ortak mülkiyettir. Toprak, hayvan sürüleri ortak mülkiyettir. Fakat bir mübadele aracı olan paraya dayalı ticaret başlar başlamaz taşınabilirler zenginliğinde büyük bir artış meydana gelir. Bireysel sahiplik mübadele için şarttır. Grupların ticaretin hızlı akışı içinde birbirleriyle grup olarak iş yapması imkânsızdır. Bu yüzden ticaret bireyselleşir, mülk özelleşir.

Atina'da asırlar içinde toprağın kendisinin ticari bir mal olması gerektiği bulundu. Satılamayan toprak hiçbir mübadele edilebilir değere sahip olmayacaktır. Bugünün dünyasında transfer hakkı tanınmayan gayrimenkuller de bu durumdadır. Bu şartlar altında, bir ticarî toplumda, grup sahipliği ticarete elde edilebilir bir sahipliğe dönüşecektir. Roma' da aynı etkenler ailenin başına bu toprakta özel, tek sahipliği verdi. Feodal çağlarda sahiplik üzerindeki çeşitli sınırlamalar toprağı ticaret alanlarının dışına çıkardı. İngiltere'de taşınabilirlerin serbestçe transfer edilebilmesinden çok uzun bir süre sonra toprak transfer edilebilir hâle geldi. Toprağın taşınabilirlerin transferi kadar kolay transfer edilebilir duruma gelmesi asırlar aldı ve zamanla toprakta özel mülkiyet kuralı oldu (Zane, 146).

Zane'in işaret ettiği gibi, son yüzyılda (19. Yüzyıl) filozoflar mülkiyeti anlatmak ve haklılaştırmak için teori geliştirmeye girişti. Bir şeyde mülkiyet genel olarak mülke sahip olanın diğerlerini onun kullanımından dışlaması anlamına gelir. Bazen sözleşme hakkı da, mülkiyet hakkı kadar kıymetli bir hak olarak, mülkiyet hakkının parçası biçiminde sunulur. Mülkiyet çeşitli biçimlerde izah edildi. Zane bu kitabında mülkiyetin nasıl ortaya çıktığını anlatmakta. Ona göre mülkiyet doğal bir gelişmedir, haklılaştırılmaya ihtiyacı yoktur. Bütün haklılaştırmalar ona verilen haklılaştırmanın metafizik mi yoksa fiili mi olduğunun analizi olma noktasına ulaşır. Gerçek haklılaştırma daha basittir. Reel ve kişisel nesnelere mülkiyet vardır, çünkü onlar bu şekilde sahiplenilmezlerse ticaretin olağan akışı içinde elden çıkartılamazlar (Zane, 146).

Dünya Platon'un vazgeçilemez aile mülkiyetlerinin ve her mülkiyetin kendi kendini destekleyici olduğu, hiçbir mülkiyet ticaretinin ve mübadelesinin yapılmadığı, her hane halkının toprağı işlemek ve aile için gerekli her şeyi üretmek için lâzım, zorlanmış ve ödeme yapılmayan yeterli işgücüne sahip olduğu küçük kasaba durumuna geri gitseydi, özel mülkiyetten kurtulmak çok kolay olurdu. Fakat bu sosyal organizasyon bir rüyadır, asla ulaşılamaz bir hayaldir. Hem hukuk tarihi hem de tarihî tecrübe mülkiyetin gelişmiş bir insan zihniyle, gelişmiş beşerî kurumlarla uygun/uyumlu oldu-

ğunu öğretmekte. Hiçbir şey hukukun özel mülkiyeti yarattığını söylemekten daha gülünç değildir. Gerçek tam tersidir. Özel mülkiyet varlık alanına girdi ve hukuku yarattı. İnsan zihni değiştirilebilinceye kadar özel mülkiyeti ilga etmeyi düşünmek beyhudedir. Eğer bir kanun insan hayatındaki özel mülkiyete dayanan işlemleri yasaklamaya teşebbüs ederse, hiç kimse o kanuna itaat etmeyecektir. Bu yüzden, özel mülkiyet kurumu için bir haklılaştırma aramak, insan zihnini/aklının yapısı oluşması için bir haklılaştırma aramak gibidir (Zane, 147).

Sonuç

Daha önce Platon'un farklı değerlendirmelere tâbi tutulabilen bir düşünür olduğundan söz etmiştim. Yirminci Yüzyıl'ın önemli filozofları K. R. Popper ve F. A. Hayek bu çizgidedir. Her ikisi de Platon'u öncü totaliter filozof olarak gördü ve etiketledi. J. M. Zane'in de aynı düşüncede olduğu görülüyor. Zane'de dikkat çeken bir başka nokta, belki de sırf akademisyen olmamasından kaynaklanan, öfkeli bakışıdır. Gerçekten Zane Plato gibi düşünce tarihinin en büyük filozoflarından birini hayatı, mülkiyeti, insan tabiatını hiç anlamamakla ve kendi hayat tecrübesinden bile ders almamakla itham etmekte.

Zane'in Platon hakkındaki fikirlerinin bir kısmına veya tamamına katılmayanlar olabilir. Bununla beraber Platon okuyan ve özellikle ondaki bazı fikirlerin savunucusu ve destekçisi olan kimselerin Zane'in eleştirilerinden haberdar olması ve mümkünse bunları cevaplandırması en azından cevaplandırmaya çalışması gerekir.

Kaynaklar

- Lary Arnhart (2013). *Siyasî Düşünce Tarihi*, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları.
- Friedrich A. von Hayek (1995). *Kölelik Yolu*, Çev. Turhan Feyzioğlu – Yıldırım Aran – Atilla yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- Donald Tannenbaum ve David Schultz (2013). *Siyasî Düşünce Tarihi*, Çev. Fatih Demirci, Ankara: Adres Yayınları.
- Platon (2012), *Devlet*, Çev. Nurten Tunç, İstanbul: Oda Yayınları.
- Karl R. Popper (2013), *Açık Toplum ve Düşmanları*, I. Cilt: Platon'un Büyüsü, Çev. Mete Tunçay, Ankara: Liberte Yayınları.
- Roger Scruton (1996). *A Dictionary of Political Thought*, London: Macmillan.
- John M. Zane (1998). *A History of Law*, Indianopolis: Liberty Fund.